

Miltä näyttää vanhuusoikeuden tulevaisuus?

Yrjö Mattila

Suomen sosiaali oikeudellinen seura ry

**Vanhuusoikeuden toteutuminen
hyvinvointialueilla**, Rosebud, Kaisa-
talo 21.05.2024

Näkymiä vanhuusoikeuden tulevaisuuteen

- **Nykytila:**
 - 1. Vahvuudet
 - 2. Heikkoudet
- **Tulevaisuus:**
 - 3. Mahdollisuudet
 - 4. Uhat

Nykytila, Vahvuudet

- Arvot vielä kohdallaan, vanhuksista halutaa pitää huolta, vahva kansalaismielipide
- Palvelutaloja on vielä paljon, osaava henkilökunta
- Ulkomaalaisten työntekijöiden asenne vahvasti vanhuksia kunnioittava
- Kotipalveluhenkilöstö on ammattitaitoista ja haluaa auttaa
- Vanhusten hoidon tarpeellisuus on muun sosiaalityön ohella noussut selvemmin esille hyvinvointialueilla kuin ennen kunnissa
- Terveystenhoito ja sosiaalihuolto tasavertaisempia?
- Ikääntyneiden kunto keskimäärin parempi kuin ennen?

Nykytila, heikkoudet

- Hyvinvointialueiden ikääntyneiden palvelussa yhtä suurta kirjavuutta kuin ennen kuntien toteuttaessa palvelut
- Sosiaali- ja terveysministeriön ohjaava ote puuttuu
- Valtiovarainministeriöllä pyrkii jatkuvasti supistamaan hyvinvointialueiden rahoitusta
- Vanhuspalveluissa helpompi supistaa kuin terveydenhuollossa, vaikuttaa myös luottamushenkilöiden asenteet
- Palvelumaksut estävät yhä enemmän palveluiden käyttämisen
- Lainsäädännön löysyys, periaatteita mutta ei täsmällisiä velvoitteita hyvinvointialueille

Tulevaisuus, mahdollisuudet

- Hyvinvointialueille verotusoikeus? Mahdollistaisi ikääntyneiden palveluiden tehostamisen
- Ikääntyneiden kansalaisjärjestötoiminnan vahvistuminen, painetta päättäjiin päin, verovaroille on saatava vastinetta
- Sosiaalipalveluihin maksukatto, mahdollistaa vähävaraisten palveluiden vastaanottamisen
- Henkilöstöpulan helpottuminen työperäistä maahanmuuttoa lisäämällä
- Alan koulutuksen lisääminen ja henkilöstömitoutuksen tiukentaminen

Tulevaisuus, uhat

- Ympäri vuorokautista hoitoa antavien paikkojen väheneminen kustannussyistä, yksityiset liian kalliita, hyvinvointialueilla ei mahdollisuutta investoida uusien paikkojen rakentamiseen
- Ryhmäasumisen liiallinen käyttö
- Kotipalvelun väheneminen ja palvelutarjonnan supistaminen
- Hyvinvointialueiden rahoituksen supistuminen, jolloin vanhuspalvelut kärsivät ensimmäisenä
- Valvonnan heikkeneminen

Perustuslaki ja perustusturva

- 19 § 3 momentti velvoittaa julkista valtaa turvaamaan, **sen mukaan kuin lailla erikseen säädetään**, jokaiselle **riittävät** sosiaali- ja terveystalvelut ja edistämään väestön terveyttä (*sosiaalisten ihmisoikeuksien sosiaali- ja terveystalvelujen turva*).
-
- Perustuslain 6 §:n **kansalaisten yhdenvertaisuusperiaate** on tärkeä etuuksia ja sosiaali-terveystalveluja annettaessa.
- Ketään ei saa ilman erityistä syytä asettaa muita epäedullisempaan asemaan, etuuksia ja palveluja annettava tasavertaisesti kaikille kansalaisille

Euroopan Neuvoston sosiaalinen peruskirja ESP (Social Charter) TSS –oikeuksien keskeinen sopimus

- Sosiaalinen peruskirja muodostaa Euroopan neuvoston ihmisoikeuslottuvuuden sosiaalisen puolen (toinen Euroopan ihmisoikeussopimus, vapaus- ja poliittiset oikeudet)
- Valvonnassa suuria eroja. Ihmisoikeussopimuksen rikkomukset menevät Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen ja täytäntöönpantavissa
- Peruskirjan tavoitteena on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia *asettamalla sopimusvaltiolle vähimmäisvaatimuksia, joihin on sitouduttava*
- Ns: menu-sopimus: Jäsenmaat voivat valita, mihin artikloihin sitoutuvat. Suomi on ratifioinut pääosan lukuun ottamatta minimipalkkaa
- Sosiaalisia ja työelämään liittyviä määräyksiä, laaja sopimus. Rikkomisesta ei sanktioita. Euroopan Neuvoston ministerikomitea voi antaa suosituksia

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea (ESOK) valvoo

- ESP sopimuksen valvonnan tärkein tapa on ollut valtioiden toimesta tehty määräaikaisraportointi.
- Vuodesta 1998 alkaen mahdollisuus järjestökanteluiden tekemiseen (työmarkkinajärjestöt, vapaaehtoisjärjestöt jne.).
- **Järjestökantelu** voidaan tehdä, kun on havaittu lain tai siihen perustuvan käytännön olevan ihmisoikeuksia loukkaava. Kantelun voi tehdä alan kattava järjestö (tietyin edellytyksin).
- Maitten raportit sopimuksen noudattamisesta ja järjestökantelut käsittelee **Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea (ESOK)**.
- Valvonnan lopputuloksena annettava Euroopan neuvoston ministerikomitean päätös voi sisältää sisältää valtiolle osoitetun *suosituksen* tilanteen korjaamiseen.

Vanhusten oikeudet

Sosiaalisen peruskirjan art. 23

- ESP 23 artiklan mukaan sopimuspuolet sitoutuvat mm.:
- huolehtimaan ikääntyneiden tarpeista ja terveydentilaansa vastaavien **asuntojen tai riittävien asumisen tukipalvelujen saatavuudesta,**
- tarjoamaan ikääntyneiden tilan vaatimia **terveydenhuolto- ja muita julkisia palveluja,**
- **takaamaan laitoksissa** asuville ikääntyville henkilöille **asianmukainen tuen** kunnioittaen heidän yksityisyyttään, ja mahdollisuuden osallistua elinolosuhteitaan laitoksessa koskevaan päätöksentekoon.

Omaishoitajat ja läheiset -liiton kantelu omaishoitajien eriarvoisesta kohtelusta Complaint 70/2011

- Omaishoitajaliitto kanteli art. 23 vedoten siitä, **omaishoidettavat vanhukset ovat epätasa-arvoisessa asemassa riippuen siitä, missä kunnassa asuvat**
- Monessa kunnassa oli todettu riittämätöntä rahoituksen *varaamista* omaishoidon tukeen (määrärahat olivat v. 2009 loppuneet kesken kalenterivuoden mm. Vantaalla, Espoossa. Kokemäellä jne.)
- Lisäksi omaishoidon sopimuksia oli irtisanottu monissa kunnissa eikä tarjottu vaihtoehtoista palvelua, Omaishoitajat jäivät hoitamaan vanhuksia epävirallisesti ilman kunnan tukea.
- Kantelu tehtiin ensin eduskunnan oikeusasiamiehelle, mutta EOA: ”Kunnilla on oikeus itsehallintonsa perusteella päättää määrärahoista”

ESOK katsoi asiaa laajemmin kuin EOA

- ESOK (Merits 70/2011) Rahoituksen/määrärahojen erilaisuudesta johtuva vanhuspalvelujen erilaisuus maan eri puolella *ei sinällään riko peruskirjan ikääntyneiden oikeuksia koskevaa artiklaa 23.*
- *Peruskirja kuitenkin edellyttää kohtuullista yhdenmukaisuutta (case Hollanti)*
- Se seikka että lainsäädäntö sallii osan vanhusväestöstä jäävän omaishoidon tuen tai muun vaihtoehtoisen tuen ulkopuolelle rikkoo tätä artiklaa vastaan.
- *Johtopäätös: Suomi on rikkonut peruskirjan artiklaa 23.*
- *Yhtenäistyykö omaishoidon tuen myöntämiskäytäntö 1.1.2023 hyvinvointialueiden aloittaessa? **Valitettavasti ei!***

Toinen kantelu: Palvelutalossa asujien maksut (Complaint 71/2011)

- Palveluasumisessa tai tehostetussa palveluasumisessa asukkaat maksavat erikseen asumisesta, ruuasta, palveluista, terveydenhoidosta, lääkkeistä jne.
- Ei valtakunnallisia maksusäännöksiä, kunnat päättävät maksuista
- Kokonaiskustannus voi nousta jopa EUR 4000/kk, (keskimääräinen eläke Suomessa noin EUR 1500/kk)
- Palveluasumispaikkoja liian vähän tarpeeseen nähden Monet jonottavat paikkaa pitkään, kun paikkoja liian vähän, ”**pakko-omaishoitoa**”
- Epäyhtenäinen käytäntö aiheuttaa epävarmuutta. Maksujen pelossa palveluasumiseen ei uskalleta mennä.
- Omaishoitajaliito katsoi kantelussa, että väljä maksupolitiikka ja palveluasumisen paikkojen vähäisyys rikkoo ikääntyneiden art. 23 säänneltyjä oikeuksia

ESOK -päätös kanteluun (Merits 71/2011)

Riittämätön maksujen sääntely yhdistettynä siihen tosiasiaan, että palvelujen kysyntä ylittää tarjonnan **eikä täytä niitä edellytyksiä jotka on sanottu artikla 23:ssa siltä osin** kuin:

1. ne aiheuttavat **epävarmuutta** hoidon tarpeessa olevalle ikääntyneille henkilöille kirjavan ja monimutkaisen maksupolitiikan vuoksi ja
2. estävät **ikäntyneiltä saamasta informaatiota** käytettävissä olevista palveluista ja apuvälineistä ja
3. **estävät heitä käyttämästä näitä palveluita**

Ei ole mitään tehokkaita **suojakeinoja** sen varmistamiseksi että tehokas pääsy palveluihin on taattu jokaiselle ikääntyneelle henkilölle hänen tarvitessaan kuntonsa mukaisia palveluja **Suomen katsottiin rikkoneen artiklaa 23 ikääntyneen väestön oikeuksista,** **Asiakasmaksulain muutos v. 2021 korjasi palveluasumisen maksujen epäkohtia. Ympäri vuorokautisia paikkoja on edelleen liian vähän. Ryhmäasuminen ei korvaa.**

Edellytykset oikeuksien rajoittamiseen (EN sosiaalinen peruskirja, artikla G)

- Oikeuksien rajoittamiseen voidaan ryhtyä vain jos kolme edellytystä täyttyy samanaikaisesti:
- 1) Rajoituksista säädetään lailla,
- 2. Niihin on lähinnä turvallisuuden ja muiden oikeuksien kannalta pätevät perusteet, oikeutettu tarkoitus
- 3. Rajoitukset ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa.
- Taloudelliset ja ideologiset perusteet eivät ole riittäviä perusteita rajoituksille
- Mikään säästötoimi saa johtaa perustavaa laatua olevien oikeuksien vähentämiseen eikä köyhyyden tuottamiseen
- Ne eivät saa kohdistua mihinkään kansalaisryhmään syrjivällä tavalla.

Leikkausten edellytykset II

- **1) Lailla säädetty** merkitsee, että laki on parlamentin säätämä tai muu julkisen vallan antama säännös
- **2) Oikeutettu tarkoitus** on olemassa silloin, kun rajoitukseen on päädytty muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi tai yleisen edun, kansallisen turvallisuuden, kansan terveyden tai moraalien suojelemiseksi.
- Kansantalouden taantumat eivät ole riittäviä perusteita rajoitusten käytölle.
- 3) Rajoituksen tulee olla myös välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa **oikeutetun tarkoituksen saavuttamiseksi**.
- Oikeuden rajoituksen tulee olla kohtuullinen suhteessa tavoiteltavaan päämäärään nähden.
- Etuusjärjestelmään kohdistuva muutoksissa etuudet eivät saa pudota alle 50 %:n vähimmäistason.

Kiitos mielenkiinnosta!

- Yrjö Mattila
- VTT, OTL, VT
- Yrjo.mattila@helsinki.fi
- 040-7154166
- Suomen sosiaalioikeudellisen seuran puheenjohtaja